

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 526-542.
Geliş Tarihi-Received: 12.01.2024
Kabul Tarihi-Accepted: 09.02.2024
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1418845

Sir Gerard Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Şine Usu Yazıtı ile İlgili Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri Üzerine Notlar

Notes on the Reading and Interpretation Proposals Related to the Şine Usu Inscription in Sir Gerard Clauson's Etymological Dictionary

Mihriban AYDIN*

Öz

Sir Gerard Clauson'un 1972 yılında Oxford Üniversitesi yayınları arasında yayımlanan *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* adlı etimolojik sözlüğü, yalnızca kelimelerin etimolojisini vermekle kalmaz; aynı zamanda özellikle Türk runik külliyatındaki bazı sorunlu yerlerdeki okuma ve anlamlandırma tekliflerini de dikkatlere sunar. Clauson'un Eski Türkçeye hakimiyeti bakımından dikkat çeken bu okuma ve anlamlandırma teklifleri, sözlüğün yayımından sonraki her araştırmacının ilgisini çekmeyi başarmıştır. Bu makalede Clauson'un etimolojik sözlüğünde Şine Usu kaydıyla verilen okuma ve anlamlandırmalar üzerinde durulmuştur. Uygur Kağanlığı'nın satır sayısı ve içerik bakımından en değerlisi olarak kabul edilen yazıtın 759 veya en geç 760 yılında yazıldığı genel kanaattir. Yalnızca Uygur Kağanlığı dönemi hakkında bilgi vermeyen yazıt, sekizinci yüzyıl Türk dünyasının sosyal hayatı hakkında da önemli ipuçlarını gözler önüne serer. Bu nedenle de yazıtın sorunlu yerleri ile ilgili her okuma ve anlamlandırma, önemli ve değerlidir. Dolayısıyla Clauson, Şine Usu Yazıtı'nı yayımlamamış olsa da sözlüğünde verdiği okuma ve anlamlandırma teklifleri bir araya toplanarak hem araştırmacılara kolaylık sağlanmış hem de Clauson'un bazı sorunlu okuma ve anlamlandırma ile ilgili teklifleri üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Eski Türkçe, eski Türk Yazıtları, Sir Gerard Clauson, etimoloji, Şine Usu Yazıtı.

Abstract

Sir Gerard Clauson's *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, published by Oxford University in 1972, not only gives the etymology of words; it also draws attention to some problematic reading and interpretation proposals, especially in the old Turkic runic corpus. Clauson's reading and interpretation proposals, which are remarkable for his command of Old Turkic, have attracted the attention of every researcher since the publication of the dictionary. This article focuses on the readings and interpretations given in Clauson's etymological dictionary with the record of the Şine Usu Inscription. It is generally believed that the inscription, which is considered the most valuable of the Uyghur Khaganate in terms of the number of lines and content, was written in 759 or 760 at the latest. The inscription not only provides information about the period of the Uyghur Khaganate, but also reveals

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, İzmir/Türkiye, e-posta: mihriban.aydin@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0053-7214.

important clues about the social life of the eighth-century Turkic world. Therefore, every reading and interpretation of the problematic parts of the inscription is important and valuable. Therefore, even though Clauson did not publish the reading and interpretation proposals of the Šine Usu Inscription, the reading and interpretation proposals given by Clauson in his dictionary have been gathered together to provide convenience for researchers and some of Clauson's problematic reading and interpretation proposals have been brought to attention.

Keywords: Old Turkic, old Turkic inscriptions, Sir Gerard Clauson, etymology, Šine Usu Inscription.

Giriş

Türk runik harfleriyle, dikili hatıra taşları, mezar taşları, kayalar ve türlü nesnelere üzerine yazılmış metinler hakkındaki çalışmaların tarihi, onsekizinci yüzyılın başlarına kadar uzansa da esasen V. Thomsen'in 1893 yılında harfleri çözdüğünü duyurduğu yayın ile birlikte artmaya başlamış; bugün artık sayısı binlerle ifade edilen çalışmalar ortaya çıkmıştır. Türk runik harfli metinlerin bulunduğu coğrafyalarda yeni yazıtlar bulunmakta ve bu yazıtlarla Eski Türkçenin yazıtlar dönemi hakkında yeni keşifler yapılmaktadır. Yeni yazıtlardan başka, önceki yazıtlar hakkında yeni okuma ve anlamlandırma teklifleri de yazıtlarla ilgili külliyyatın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Herhangi bir kelime, ibare ya da cümleyle ilgili yeni okuma ve anlamlandırmalar, nihayetinde teklif olarak değerlendirilebilse de önceki çalışmalardaki okuma ve anlamlandırmalara göz atmak kaçınılmazdır. Bu nedenle, özellikle yirminci yüzyılın başlarından ortalarına kadar büyük bir heyecanla yapılan neşirlerin, yeni okuma ve anlamlandırmalara öncülük edeceği konusunda kuşku bulunmamaktadır.

Sir Gerard Clauson (1891-1974), özellikle Eski Türkçe alanında yaptığı çalışmalarla tanınan bir araştırmacı olsa da esasen onun en ünlü eseri kuşkusuz, 1972 yılında Londra'da Oxford Üniversitesi yayınları arasında yayımlanan *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* başlıklı etimolojik sözlüğüdür. Clauson'un sözlüğü dışında, özellikle Türk runik külliyyatla ilgili yaptığı çalışmaların bibliyografik künyesi için bk. (Uçar, 2018, s. 2).

Clauson'un, yalnızca ünlü sözlüğü değil, tüm çalışmalarında farklı yöntemler uyguladığı için okuma ve dolayısıyla anlamlandırmaları da değer kazanmaktadır. Ayrıca kendisinin iç seste *b* yerine *v*; sızıcı *d'*leri *d* göstermesi, runik dönem külliyyat için ne kadar kafa yordununun da kanıtı sayılabilir. Bunun yanında *Türk/Türük* kelimesini *Türkü* okuması, pek kabul görmemiş olsa da yeni bir okuma olarak kendine yer bulmuştur. Bu nedenle Türkçenin hangi dönemi üzerinde çalışıyorsa çalışsın, herhangi bir araştırmacı, Clauson'un ünlü sözlüğüne mutlaka bakar; onun görüşlerini irdeler ve çalışmasında kullanır.

Clauson'un etimolojik sözlüğündeki materyallerle ilgili iki çalışma tespit edilmiştir:

Demir, E. (2014). S. Gerard Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Geçen Sağlık ve Tıpla İlgili Kelimeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 131-148.

Kaleli, A. (2020). Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Yer Alan Yeme, İçme ve Mutfakla İlgili Kelimelerin Tasnifi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 101-122.

Clauson'un etimolojik sözlüğünde Türk runik külliyyatla ilgili değerlendirmeleri hakkında yapılmış çalışmalar ve bu çalışmalarda öz olarak nelerden söz edildiği, yayımlanma tarihi sırası ile aşağıda bulunmaktadır:

Aydın, E. (2009). S. Gerard Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Veriler. *Turkish Studies*, 4(4), 93-118. Çalışmada Clauson'un "Mal." kısaltmasıyla

verdiği ve tam adı *Yeniseyskaya Pis'mennost' Tyurkov, teksti i perevodı* olan S. Ye. Malov'un 1952 yılında St-Petersburg'da yayımladığı çalışmada 51 Yenisey yazıtı bulunmaktadır. Dolayısıyla Clauson, Yenisey yazıtlarına ait veriler için bu çalışmayı kullanmıştır. Ayrıca Aydın'ın ifadesine göre Clauson, yalnızca Malov'un anılan eserini kullanmamış; bazı durumlarda başka araştırmacıların yayınlarına da başvurmuştur (2009, s. 117).

Uçar, E. (2012). Eski Türkçe Hapaksılar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 73-100. Uçar, Eski Türkçe tek örnekleri listelediği makalesinde; Clauson'un etimolojik sözlüğündeki *Hapax legomenon* kaydıyla verilen tanıkları temel alıp başta öteki Eski Türkçe sözlükler olmak üzere bazı yayınlardaki bilgilerle karşılaştırır. Uçar'ın temelde hedeflediği, bu tek örneklerin bir bölümünün sonraki yayınlarda artık tek örnek özelliğini yitirmiş olmasıdır. Ancak yine de 472 kelimenin hâlâ tek örnek özelliğini koruduğu vurgulanır (2012, s. 98).

Uçar, E. (2017). Sir Gerard Clauson'un Sözlüğündeki 'Muhtemel Etimolojiler' Üzerine. *Journal of Old Turkic Studies*, 1(2), 74-90. Uçar, bu çalışmanın ana amacını, bir yandan kökeni şüpheli kelimelere dikkat çekmek; öte yandan herhangi bir kelimenin kökeni hakkında gerekçesi olmayan tahminde bulunmanın alana yarar sağlamayacağını göstermek olarak belirler (2017, s. 88).

Uçar, E. (2018). Sir Gerard Clauson'un Eski Türk Yazıtları İçin Yaptığı Düzeltmeler Üzerine. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(1), 1-6. Uçar bu makalesinde ise Clauson'un yaptığı düzeltmeleri listelemiş ve neticede 32 veri elde etmiştir (2018, s. 4).

Yukarıda da görüldüğü gibi Clauson'un etimolojik sözlüğü, temel başvuru kaynağı durumunda olmaya devam etmektedir.

Makalede; Clauson'un Şine Usu Yazıtı ile ilgili okuma ve anlamlandırmaları bulunmaktadır. Bunlar; iki bölüme ayrılmış; birinci bölümde önceki okuma ve anlamlandırmalardan farklı olanlar; ikinci bölümde ise sözlüğündeki Şine Usu Yazıtı'ndan elde edilen tüm malzeme verilmiştir. Sözlüğün yalnızca madde başları taranmamış, madde içlerinde de bulunan tüm materyal listelenmiştir. Elde edilen bulgular, alfabe sırası ile gösterilmiştir. Sözlükte Eski Türkçe metin, koyu renk ile yazılmış olmasına karşın, bu çalışmada, genel eğilime uyarak koyu olmayan eğik yazı ile gösterilmiştir. Okuma ve anlamlandırmalara müdahale edilmeden olduğu gibi verilen metinlerde üst üste iki nokta (:) Clauson'un uzun ünlüyü gösterme tercihi olup bu da aynen korunmuştur. Sayfa numarasının ardındaki "a" harfi, sayfanın sol; "b" ise sağ sütununu ifade etmek için kullanılan yaygın bir sistemdir.

1. Sir Gerard Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Şine Usu Yazıtı ile İlgili Veriler

Şine Usu Yazıtı, Uygur Kağanlığı döneminin en ünlü ve satır sayısı bakımından en hacimli olanıdır. Uygur Kağanlığı döneminde ve kağanlık coğrafyası içerisinde yazılmış öteki yazıtlar; Tes, Tariat ve I. Karabalgasun'dur. Tes ve Tariat Yazıtı, Clauson'un sözlüğünün yayımından sonra keşfedildiği için, hâliyle sözlükte bu yazıtlarla ilgili veri bulunmaz. I. Karabalgasun Yazıtı ise Eski Türkçe, Çince ve Soğdca yazılmış olup kağanlığın geç dönem yazıtlarından sayılmaktadır. Yazıtın Eski Türkçe bölümü çok fazla tahrip olduğu için her satırda ancak birkaç kelime seçilebilmektedir.

Moyun Çor, Bayan Çor, Selenge Yazıtı, Mogoyın Şine Us, Şine Us adlarıyla da bilinen Şine Usu Yazıtı, G. J. Ramstedt tarafından 1909 yılında kuzeybatı Moğolistan'da bulunmuş olup yazıtı adını veren Şine Usu Gölü 300 m. boyunda küçük bir göldür (Ramstedt, 1913, s. 40). 380 cm. yüksekliğinde olan yazıt, dört köşeli granit taştır. Çince bölüm bulunmayan taşın dört yüzünde Türk runik harfleriyle Eski Türkçe metin

bulunmakta olup kuzey yüzünde 13, doğu yüzünde 12, güney yüzünde 15, batı yüzünde ise 12 satır bulunmaktadır. Yazıt, 747-759 yılları arasında Uygur Kağanlığı tahtında bulunan Tenride Bolmuş El Etmiş Bilge Kagan (Aydın, M., 2023 s. 76) yani Moyan Çor (Çin. Moyan chuo 磨延礫) Kağan tarafından 759 veya 760 yılında yazdırılıp diktirilmiştir (Aydın 2018: 49). Yazıt, 17 Ekim 2020 günü bulunduğu yerden alınarak Moğolistan Kültürel Miras Merkezine taşınmış (Doğan, 2021, s. 677); ardından, Moğolistan'ın başkenti Ulanbator'da yeni kurulan Çingiz Han Müzesinde sergilenmeye başlamıştır.

Clauson, Türk runik harfleriyle yazılmış Uygur yazıtlarıyla ilgili olarak en önemli metnin Şine Usu Yazıtı olduğunu belirtir ve 746-759 yılları arasında hüküm süren Uygur kağanının mezar anıtı olduğunu ifade eder. Hemen altında Karabalgasun Yazıtı için Orkun'un *Eski Türk Yazıtları II*'yi kullandığını belirtir; dolayısıyla Şine Usu için herhangi bir kaynak anmadığına göre, belli bir yayını takip etmediğini söylemek mümkündür. Sözlüğün ön sözünde Ağustos 1968 tarihi bulunması dolayısıyla, bu tarihten önceki yayınları irdelediği göz önüne alınabilir. Sözlüğün genel bir bibliyografyası bulunmadığı için, ancak giriş bölümünde bahsettiği eserlerin künyelerini verir. Bu nedenle Clauson'un Şine Usu metni için incelediği muhtemel neşirler şunlar olmalıdır:

1. Ramstedt, G. J. (1913). Zwei Uigurische runeninschriften in der Nord-Mongolei. *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 30(3), 1-63.
2. Orkun, H. N. (1936). *Eski Türk Yazıtları I*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 161-189.
3. Malov, S. Ye. (1959). *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti Mongolii i Kirgizii*. Moskva-Leningrad, 30-44.

1.1. Önceki Okuma ve Anlamlandırmalardan Farklılıklar

aksırak 'distinguished (?)'; Ramstedt'in okuması: *anda: aksırak ordu: örgin anda: étitdim* 'I set up my distinguished (?) court and palace there' Doğu 8 (95b).

Ramstedt'in *anda: aksırak ordu: örgin anda: étitdim* "I set up my distinguished(?) court and palace there" okuma ve anlamlandırmasının yanında, alternatif bir okuma teklif eder: *kasar kurıdın*. Ardından *this is no doubt right, the meaning is "I had my throne set up there to the West of Kasar"* açıklaması bulunur. Bu okuma ve anlamlandırma, yazıtın sonraki neşirlerince de ilgi görür: Örneğin; (Róna-Tas, 1986, s. 54-55 ve 57; Mert, 2009, s. 231; Şirin, 2016 s. 652; Aydın, 2018, s. 57 ve 141). Öteki okumalar için krş. (Mert, 2009, s. 231, not 717; Aydın, 2011, s. 74 not 819).

altın 'below, beneath, lower'; (I crossed the Ertiş river opposite **Arkar Başı**): *er kamuş altın . nta: s..p*, perhaps to be restored as *yanta: sallap* "putting the men on rafts below the reeds" Güney 1 (131a).

Yazıtın Güney yüzünün 1. satırındaki bu cümle, yazıt neşirlerince türlü biçimlerde okunur ve anlamlandırılır. Örneğin; *är qamış altın [j^a]nda s^a[llap] k^äçdⁱm* "unterhalb des Er-Kamysch, setzte ich auf flößen über" (Ramstedt, 1913, s. 25); *er kamuş altın [y^a]nda s^a[llap] k^äçdⁱm* "Er kamuşın altından sal ile geçtim." (Orkun, 1936, s. 174); *är qamış altın yanta sallap k^äçdⁱm* "by a raft of reeds whose lower side (was supported) by the men" (Moriyasu, 1999, s. 180); *(e)r k(a)m(i)ş (a)lt(i)n ..(a)nta : s.....p : k(e)çd(i)m* "Er Kamuş'ın altından geçtim." (Mert, 2009, s. 244); *er kamuş altın yanta : /... / : keçdim* "asker kamuş ... geçtim"(Ölmez, 2013, s. 297 ve 303); *(ä)r k(a)m(i)ş [(a)lt(i)]n[ta] (a)nta ş[...p] k(ä)çd(i)m* (Şirin, 2016, s. 653); *er kamuş altın . [ya]nta s<...>p keçdim* "orada kamuştan yapılmış, altta <...> geçtim."

ay- 'to speak'; 'to say, declare, prescribe (something Acc.); 'to say'; *kulum küñim boduñğ teñri: yer ayu: bérti:* 'heaven and earth deigned to declare that the people were my slaves' ... *kıyn aydım* 'I prescribed (their) punishment' Doğu 1-2; ayrıca Güney 8 (266a).

Clauson'un *kıyn* okumasında herhangi bir yazım yanlışı bulunmamaktadır. Çünkü Tonyukuk I Kuzey 8 (32)'de bulunan tanığı da *kıyn* okur: *Toñuku(k)ka: baña: aydı: ... kıynığ köñülünçe: ay ben saña: ne: ayayı:n tédi:* "(my *xağan*) spoke to me, Toñukuk; he said "prescribe the punishment as you think fit; what should I say to you (as a guide)?" (266a).

?Boğuklı: Clauson *bo:d* maddesinde; asıl anlamın 'stature, the size of a man' olduğunu, buradan 'a clan' anlamı kazandığını belirtir. *Boğ* kelimesinin Doğu 10 ve Batı 1'de bulunduğunu ve özellikle Doğu 10'daki yer adını *?Boğuklı:* okumak istediğini ifade eder. (297a).

Bu yer adı, yazıtın naşirlerince farklı biçimlerde okunur: Örneğin; *bod qal ida* 'bleibe selbstständig Im walde' (Ramstedt, 1913, s. 23-24); *kör bod k'al ida* "Kör (itaat et), boy (olarak) kal ormanda" (Orkun, 1936, s. 172); *bod qal ida* 'Keep your body (or your clan?)!' (Moriyasu, 1999, s. 180 ve 184); *bodkalıda* 'Bodkalı'da' (Mert, 2009, s. 232 ve 236); *bud(i)kl(i)da* (Şirin, 2016, s. 652); *bodkal ida?* "Bodkal ormanında?" (Aydın, 2018, s. 58). Yer adıyla ilgili farklı okuma ve anlamlandırma ile ilgili bk. (Mert, 2009, s. 232, not 736; Aydın 2011, s. 76, not 888).

keyer *Keyerde:(?) öñdün yantaç[ı:]* 'turning east at Keyer' (?placename) Kuzey 6 (178a).

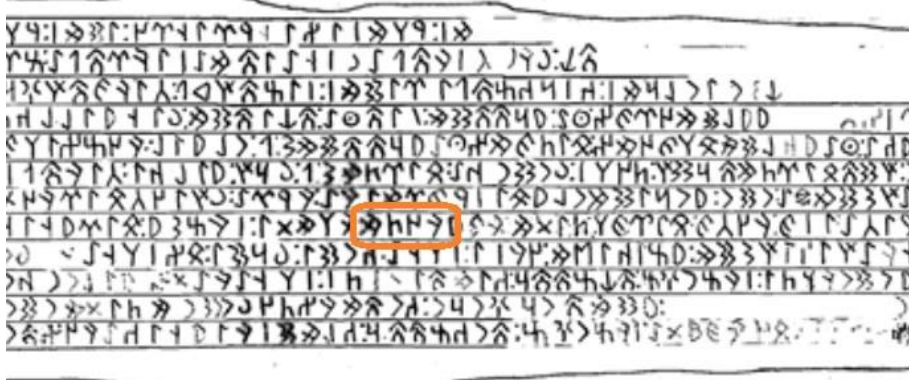
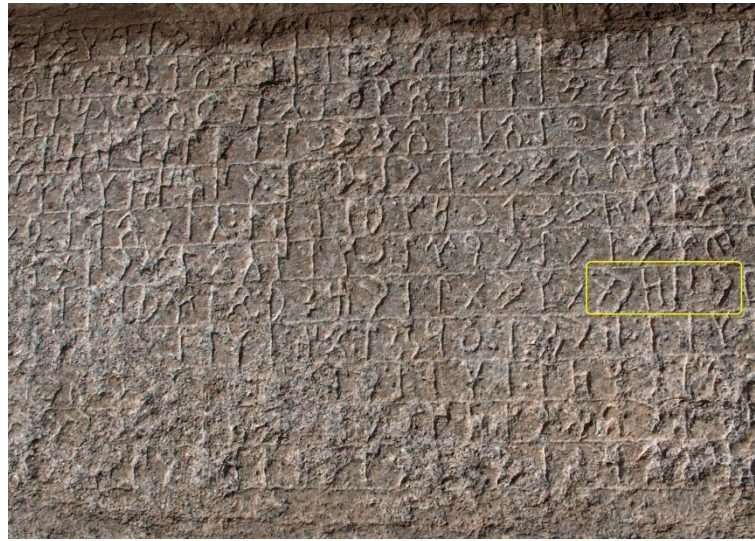
Sözlükte hususen *keyer* maddesi bulunmaz; *öñdün* maddesinde bu kelimenin yer adı olabileceği ihtiyatla belirtilir. Her ne kadar Clauson, yalnızca Kuzey 6'dakini vermiş olsa da aslında bu yer adı üç kez tespit edilmiştir: Kuzey 6, 7 ve Doğu 6. Bunlardan Kuzey 6'daki tanığın sonundaki *e* ünlüsü yazılmadığı için *keyer* okumaya da müsaittir. Ancak geri kalan iki tanıkta sondaki ünlü yazılmıştır. Yazıtın naşirlerince genel olarak yer adı olarak belirlense de başka bir örneği olmadığı için tam olarak nasıl okunması gerektiğini bilmek güçtür. Naşirlerin okuyuşlarında da farklılık bulunmaktadır. Örneğin; *käyrä* 'Keyre' (Ramstedt, 1913, s. 14-15); *keyre* 'Keyre' (Orkun, 1936, s. 164-165); *Käyrä* (Malov, 1959, s. 35 ve 39); *käyrä* 'Käyrä' (Moriyasu, 1999, s. 178 ve 183); *käyrä* 'Kejre' (Berta, 2004, s. 283 ve 302); *keyre* 'yer adı' (Mert, 2009, s. 276); *Keyre* 'bir ırmak' (Aydın, 2018, s. 145). Aydın, Kuzey 7'deki *keyre başı* belirtisiz isim tamlamasından ve *baş* kelimesinden hareket ederek ırmak olabileceğini, satırın devamında *kara kum, kögür, kömür tag* ve *yar ügüz'* den bahis olması dolayısıyla ırmağın, kağanlığın yönetim merkezinin güney kesimlerinde bulunması gerektiğini belirtir (Aydın, 2016a, s. 102-103; Aydın, 2018, s. 145).

kü:d (g-): 'to wait' (Intrans.); 'to wait for (someone Acc.); *eki: ay küt(t)im kelmedi:* 'I waited for two months but they did not come' Doğu 5 (printed text *kütüm* but facsimile quite clearly *k ü t m*). (701a-b).

Clauson, fiili *kü:d-* başlığında alır ve açıklamada basılı metinde *d*, oysa faksimile nüshada *t* ile yazıldığını, fiil sonundaki bu sesin *-δ- > -d- > -t-* biçiminde bir gelişme izlediğini ve bazı çağdaş Türk yazı dillerinde *küt-* olarak yaşadığını belirtir. Yazıt naşirlerinin okumaları şöyledir: *kütüm* (Ramstedt, 1913, s. 21); *kütüm* "bekledim" (Orkun, 1936, s. 170); *küttim* (Moriyasu, 1999, s. 179); *küt(d)(ü)m* (Mert, 2009, s. 230); *küdtüm* (Ölmez, 2013, s. 295); *küt(t)(ü)m* (Şirin, 2016, s. 652); *kütdüm* (Aydın, 2016b, s. 292-293; Aydın, 2018, s. 56). Buna göre; Clauson, Ölmez dışındaki tüm naşirlerden farklı okumuş ve dolayısıyla *küd-* fiilini kök kabul edip sonraki biçimleri *küt-* var saymıştır. Elinde belki iyi bir fotoğraf olmadan böylesine bir sonuca ulaşması, sözlüğün ne derece kıymetli olduğunu kanıtlamaktadır. Kelimenin geçtiği yerler aşağıda gösterilmiştir:

Çizim 1: Ramstedt, 1913, s. 20

Çizim 2. https://bitig.kz/show_big.php?fn=copies/13.gif

Güncel Foto

to:ğ 2 ‘obstructed; obstruction, barrier’; *Kutyar* (? , -y- uncertain) *tağ toğı:n* [...] ‘the spurs of the Kutyar(?) mountain’ Batı 3 (463b-464a).

Clauson’un bu teklifi, yazıt naşirlerinin okuyuşundan epeyce farklıdır. Örneğin; *quut* [j^a]rtay *tuyın* “die heiligen (?) fahnen (?)” (Ramstedt, 1913, s. 35); *qut yartay*(?) *tuyın* “fortune for his tent (or encampment)” (Moriyasu, 1999, s. 181 ve 185); *qut yortuy* *tuyın* “Az uralkodói kíséret áldott zászlaját” (Berta, 2004, s. 298 ve 313); *quut y(a)r(a)t(i)ğ tuğın* “kut sağlayacak tuğunu” (Mert, 2009, s. 260 ve 262); *k^ut yaratıg tuğın* “anlam verilmemiş” (Ölmez, 2013, s. 299 ve 305); *kut* (*kotay*?) *yartag?* *tuyın* “Kutsal (*kotay*?=Çin ipeği) ? tuğunu” (Aydın, 2018, s. 63-64).

yori- 'to walk, march'; *yori:dım* 'I marched out' Kuzey 9; *sü: yori-* Kuzey 6; Doğu 5; (Doğu 4: *yüre: kelti:* is not an early occurrence of *yür-* but an error for *köre: kelti:* 'came to see') (957a).

Clauson, genel kanaat *yöfüre kelti* okunan cümleyi *köre: kelti:* "came to see" okur ve anlamlandırır. Bu cümle de yazıt naşirlerince farklı şekillerde okunmuştur. Örneğin; *jürä kälti* "kamen sie herbeigezogen" (Ramstedt, 1913, s. 19); *körä kälti* "came ***** and calculatively and scouted" (Moriyasu, 1999, s. 179 ve 183); *yöre : k(e)lti* "yürüyerek geldi(ler)" (Mert, 2009, s. 229 ve 234); *yüre (?) : kelti* "hızla geldiler" (Ölmez, 2013, s. 295 ve 301); *yürä : k(ä)lti* (Şirin, 2016, s. 652); *köre? kelti* "görerek? geldi." (Aydın, 2018, s. 55-56).

1.2. Şine Usu Yazıtı İle İlgili Öteki Kayıtlar

Bu bölümde Şine Usu Yazıtı'yla ilgili sözlükteki geri kalan kayıtlar verilecektir.

al- 'to capture' Şu. (124b).

Clauson, fiilin geçtiği yeri belirtmeden yalnızca "Şu" notunu düşer. *Al-* fiili, Şine Usu Yazıtı'nda dört kez tespit edilmiştir: *Alıp* (Güney 5, Batı 3); *altım* (Kuzey 5, 10).

ançu:la- 'to present, offer (something Acc.), sometimes to God or a superior'. *Çik boğunka totok bértim işvaras tarxat anta: ançu:lad[ım]* "I gave the Çik people a *totok* (military governor) and presented *işvaras* and *tarxans* to them there" Güney 2 (175b).

Fiilin kökeni ve yapısı hakkında bk. <Çin. *anhang* 暗償 + Tü. +*lA-* (Ölmez, 1995, s. 228). Ayrıntı için krş. (Aydın, 2018, s. 97).

ançıp/ınçıp 'this being so', 'so much for that', 'on the other hand, but'; (after describing the events of one year) *ançıp bars yılka:* "So much for that, now in the Leopard Year" Doğu 7; *ançıp ol yıl küziün* "So much for that in the autumn of that year" Doğu 8; ayrıca Batı 1, 4 (173b-174a).

anta 'there'; *anta ötrü* Güney 5 (176b).

anjaru;/ınjaru;/ınaru: Directive f. of *an (ol)*; *Türkü boğun anta: inğaru yok boldı:* "the Türkü people from that time onwards ceased to exist" Kuzey 10 (190a).

ara: (?*a:ra:*) 'between (two places), among (a number of people)'; *Yarış agu:lığ ara: Yit(?) başınta ara:* "between Yarış and Ağu:lığ and within the summit of Yit(?)" Batı 6 (196a).

a:ş- 'to cross (a mountain, etc. Acc., later Abl.)'; *kara: kum aşmış* "having crossed the Black Sand (desert)" Kuzey 8 (255a).

aşnu:ki: 'former'; *aşnu:ki: tavğaçdaki: oğuz türkü ta[şık]mış* "the Oğuz and Türkü who were previously (settled) in China came out" Güney 8 (264a).

a:y 'month'; Kuzey 9 (265b).

a:z 'few, scanty, a little'; *a:z er it(t)ım* "I sent a few men" Doğu 11 (277a).

balıklığ 1 'full of fish'; *balıklığ* 'the name of a river' Güney 10 (**örgi:-**) (338a).

bar- 'to go, to go away'. (the Karluk with evil intentions) *teze: bardı:* "ran away (from my rule)" Kuzey 11 (354a-b).

barca: 'all': *barca:* Güney Ek 1 (357a).

Sözlüğün *barça:* maddesindeki tüm tanıklar ç harfi ile yazılmışken Şine Usu Güney Ek 1'dekinin *barca* olarak c ile yazılması, yazım hatası olarak açıklanabilir.

bars ‘leopard’; *bars yılka*: Doğu 7 (368b).

bas- ‘to press, crush, oppress, make a surprise attack’; *yelmesin meniñ er anta: basmış* “my men made a surprise attack on his reconnoitring patrol there” Doğu 12 (370b).

baş 1 ‘head’, ‘head’ (of an army), the ‘beginning’ (of something) and for geographical features; *ıduk baş* Doğu 9; *ötüken yış başı:nta* “at the summit(?) of the Ötüken mountain forest” Doğu 9; *arkar başı*: “the mountain sheep’s head” Güney 1; *keyre: başı*: Doğu 6; Kuzey 6; *sıp başı*: “the colt’s head” Doğu 3, 4 (375a-b).

belgü: (?belgö:) ‘sign, mark’; *belgü:min bitigimin anta: yaratıtdım* “I had my sign and inscription erected there” Doğu 8; ayrıca Doğu 9 (340a).

beltir ‘the junction of two or more roads or rivers’; (I spent the summer there, west of **İduk Baş**) *yavaş tokuş beltiri:nte*: “at the junction of the Yavaş and Tokuş (rivers)” Doğu 9; ayrıca Güney 10 (**örgi:-**) (334a).

ben ‘I’; *men* (346a-b).

Ben ve *men* kişi zamirlerinin her ikisi de yazıtta kullanılmıştır. Yani *b/ /m’* nin ayırt edici bir özelliği bulunmamaktadır. Ancak *b’li* biçim, *m’li* olana göre daha fazla kullanılmıştır. Bu kişi zamirinin sayısı ve geçtiği yerler şöyledir: *Ben*: Kuzey 1; Doğu 4; Güney 3, 4, 4, 6, Güney Ek 2, 2; Batı 6, Batı Ek 1, 1; *Men*: Doğu 10, 12; Güney 9.

bér- ‘to give’; *yıçe: işig küçig bérgil* “give me (your) services as before” Doğu 5 (354b).

béşinç ‘fifth’; *béşinç ay* Doğu 3, 4, 9 (383a).

biñ ‘a thousand’; Doğu 9, 11; Kuzey 6; Güney 2 (347a).

Yazıtta hem *biñ* hem de *biñ* biçimi bulunmaktadır. Clauson, asıl biçimin *biñ* olduğu kanaatindedir. Yazıttaki biçimlerin geçtiği yerler şöyledir: *biñ*: Doğu 9; Batı 9; *biñ*: Batı Ek 1. Buna göre ön ünlülü biçim, yalnızca Batı yüzündeki Ek 1 satırından elde edilmiş olmaktadır.

bi:r ‘one’; *bir iki atlığ* “one or two horsemen” Doğu 5 (353b).

birle: ‘with’; *Tatar birle: katı: tokı:dım* “I fought fiercely with the Tatar” Doğu 6 (365a).

biti:- ‘to write’; *bitig [biti:]dim* Güney Ek 2 (300a).

bitigüçi: ‘scribe, secretary’; *bidigü:çi: er anta it[tım]* “I sent a secretary from there” Güney 3 (304a-b).

Y.-S. Li, *ebdi-/evdi-* okur ve ‘toplamak’ anlamı verir (2018, s. 177-188). Öteki naşirlerin okuma ve anlamlandırması ile ilgili ayrıntı için bk. (Aydın, 2019, s. 68).

boğun ‘clans’; *kentü: boğunım* Doğu 2; *türkü boğun* Kuzey 8; *kara: égil boğunuğ* “the common, ordinary people” Doğu 2 (306a).

bol- ‘to become (something)’; *teñri:de bolmuş él étmiş bilge: xağan* “the wise xağan who came into existence in (or from?) heaven and organized the realm” Kuzey 1 (331a-b).

boşun- (**boşon-**) ‘to free oneself, to be freed’; (I settled down there and spent the winter north of the Ötüken) *yağıda: boşuna: boşunladım* “having rid myself of the enemy I lived at ease(?)” Doğu 7 (383a).

bulğa:- ‘to stir’, ‘to confuse, disturb (someone), produce a state of disorder’; *içre: ben bulğayı:n* “I will cause internal disorder” Güney 4 (337a).

çerig 'troops drawn up in battle order', 'army'; *çerig étdim* Doğu 3 (428b-429a).

çıt 'a fence'; *çıt anta: tokı:tdım* "I had a stockade driven into the ground" (I spent the summer there, I established the frontier (**yaka:**) there) Doğu 8; [...]*tsiz başı: çıtımın yayladım* "I spent the summer at my stockade at [...]*tsiz Başı:*" Güney 2 (401b).

ellig 1 'fifty'; *el(l)ig yıl* Kuzey 4 (141a).

er 1 '(fighting) man'; Doğu 4, 10, 11, 12, vd. (192a).

égil 'common, ordinary, lower class' (person); (I punished the guilty notables but) *kara: égil boğunuğ yok kılmadım* "I did not destroy the ordinary, common people" Doğu 2 (106a).

***ékkinti:** 'second'; *eki:nti* 'second' Kuzey 9; Doğu 7; Batı 4, 7 (111b).

élteber 'a title for a tribal ruler subordinate to a superior ruler'; *ben b[... el]teber* Batı Ek 1 (134b).

ér- 2 'to reach, arrive; to meet(?)'; [... *er*]miş *barmış* [...] Kuzey 2; (**yiçe:**) Doğu 2 (194a).

ét-t- (é:d-) 'to organize, put in order'; *çerig éttdi* Doğu 4 (36b-37a).

é:l 1 'political unit organized and ruled by an independent ruler'; *él etmiş* Kuzey 1 (121b-122a).

ı: 1 'vegetation'; *ıda: kavuşalım* "let us assemble in the bush" Doğu 10-11 (1a-b).

ıduk <ı:d- 'sent'; *ıduk baş kédinte:* "west of Iduk Baş" Doğu 9 (46a).

ışvara: 'a title'; *ışvaras* çokluk biçim, Güney 2 (**ançu:la-**) (257a).

içik- <iç 'to submit to an enemy or foreign ruler'; *sınarı: boğun içikdi:* 'half the people submitted' Doğu 6-7 (25a).

içger- <iç; 'to bring (something Acc.) into (something Dat.); to subdue (an enemy)' [...]*içgerip* Kuzey 7; *an[ı: içgermedim]* Güney 4 (25a-b).

i:ş 1 (? 1 ı:ş) 'work, labour'; *işiğ küşiğ ber-* Doğu 5; ayrıca Doğu 11, 12; Güney 1 (254a).

xağan 'an independent ruler of a tribe or people'. Clauson ilginç bir bilgi ekler: *xağan was the title assumed by Uyghur rulers when they became independent in A.D. 742: "Kağan, Uygur hükümdarlarının MS 742'de bağımsız olduklarında aldıkları ünvanı."* Kuzey 1 (611a).

kal- 'to remain', 'to be only, to continue to be; to stop, come to a halt; to remain behind, become obsolete' *tümen koñ kalmış* "ten thousand sheep remained" Batı 9 (615b-616a).

xa:n 'a title practically synonym word xağan'; *Tavğaç xanı* "the Emperor of China" Batı 3 (630a).

kañ 'father'; *kañım xağan* Kuzey 12 (630b).

kara: 'black'; *kara: égil boğunuğ* "the ordinary common people" Doğu 2. Ayrıca Doğu 5; Kuzey 12 (643b).

katıl- 'to be mixed with, or added to (something)'; *xan süsi: [birle:?] katıldım* 'I joined up with the xan's army' Kuzey 7; (the Oğuz and Türkü who had formerly been in China) *t[aşık ?]miş anta: katılmış* "came out and joined (me) there" Güney 8 (601b).

xa:tun ‘lady’; *xatu:nun anta: altım* ‘I captured his queen there’ Kuzey 10; ayrıca Batı 8 (602b).

kaviş- <*kav-; ‘to come together, assemble’; *kavişalım* Doğu 11; *kavişip* Batı 6 (588a).

keç- (g-) ‘to pass away, elapse’; *Seleğe keçe*: “crossing the Selenga River” Doğu 4 (693b).

keçür- (g-) ‘to make (someone) cross (something), to pass (something) through (something)’ [...] *toğurğu:ğ keçü:rü*: “leading [my army?] across the Toğurğu: River(?)” Güney 12 (698b).

kez- (g-) ‘to travel, walk about, traverse’; *Çığultır költe: ak suv* (?so read) *kezü: sünüşdim* ‘I walked along the Ak Suv (river) from the Çığultır lake and fought a battle’ Doğu 6 (757a).

Clauson’un *ak suv* okuduğu ırmak adı ile ilgili ayrıntı ve farklı okumalar için bk. (Aydın, 2018, s. 138).

keğimlig ‘wearing protective clothing’; *bés yüz keğimlig yadağ* “500 lightly-armoured(?) infantry” Güney 9 (704a).

kentü: ‘self’; *kentü: boğunım* Doğu 2 (728b).

kéçe: 3 (géce) ‘late in the evening, the late evening, the night’; *kéçe: yaruk batar erikli*: “in the evening as the light failed” Doğu 1 (694b-695a).

késre: ‘behind, after, afterwards; in the west’; *anta: késre*: ‘thereafter’ Kuzey 10 ve 12 (751b).

kıl- ‘to do (something); to make (someone something)’; *yok kılmadım* “I did not exterminate (the common people)” Doğu 2 (616a-b).

kılınç ‘act, deed, action’; (after this my father the *xağan* died) *kara: boğun kılınçı?* ...] “the actions of the common people ...” Kuzey 12 (623a).

kışla- ‘to spend the winter, to go into winter quarters’ Doğu 7 (**ımğa: 1**) (673a).

kı:z 1 ‘girl, unmarried woman’; *eki: kızı:n tapığ berti*: “he gave his two daughters to serve me” (i.e. as hostages) Batı 4-5; ayrıca Doğu 3 (**koğuz**) (679b-680a).

ko:đ- <*ko:-; ‘to put down, abandon, give up’; (I did not destroy the common people or take their property ...) *turğuru: kot(t)ım* “I raised them up and left them alone” (veya “settled them down?”); (I said “you are my people, follow me”, and) *koğup bardım* Doğu 2; *kot(t)ım* “I put” (my tents at Ersegün) Kuzey 6 (595b).

koğı: <ko:đ-; ‘downwards’; *Seleğe: koğı* Doğu 4 (596a).

koğuz ‘femme sole’; (I defeated them and) *yılkı:sı:n barımı:n kızı:n koğuzı:n kelürtim* “carried off their livestock, movables, (unmarried) girls and femmes soles” Doğu 3 (608a).

ko:ñ ‘sheep’; *koñ yılka*: Kuzey 9; Batı 2; Batı 9 (**kal-**) (631a-b).

koñlığ ‘owning sheep’; [...] *koñlığ* [...] Kuzey 6 (639a).

kö:l (g-) ‘pool’; *Çığultır Köl* Doğu 6; *Kazluk Köl* ‘Goose lake’ Güney 2; *Tayğan Köl* Güney 3; *Yula: Köl* Güney 6 (715a).

Clauson *tayğa:n* maddesinde ‘greyhound, borzoi’ açıklamasını yapar; ancak Güney 3’teki *Tayğan Köl* tanığı ile her nedense birleştirmez. (568b).

kör- (g-) 'to see'; *kör tédim* "I said "see" (veya "obey me"?)" Doğu 11; Güney 3 (736a).

***kurı 1** 'west'; *kuriya: on ok(k)a kirti:* "they joined the On Ok (Western Türkü) in the west" Kuzey 11; *kasar kurı:dın* "to the west of Kasar" Doğu 8 (bk. **aksırak**) (645a).

küç 1 'strength'; Doğu 5 (**bé:r-**) (693a-b).

kül 2 *Kül [Bil]g[e:]* Kuzey 5 (715a-b).

kün (g-) 1 'the sun'; *kün tuğuru:* "at sunrise" Doğu 1; *on kün* "ten days" Güney 7 (725a-b).

künlük (g-) 'a period of a day'; (I put up my memorial there to last for) *bıñ yıllık tümen künlük* "a thousand years and ten thousand days" Doğu 9 (732a).

künj 'female slave'; *kulım küñim* "my male and female slaves" Doğu 1; Güney 9 (726a).

küz (g-) 'autumn'; *ol yıl küzin* "in the autumn of that year" Doğu 8 (757a).

lağzı:n 'pig, swine'; *lağzı:n yılka:* Kuzey 11 (764a).

oğul 'offspring, child'; *eki oğlıma:* "to my two sons" Doğu 7 (83b-84a).

ol 'that'; *ol ay* "that month" Doğu 6; Güney 6 (123a).

olur- (?olor-) 'to sit'; *yüz yıl oluru:p* "sitting on the throne for a hundred years" Kuzey 3; Kuzey 2, 4; Batı 3; Doğu 10 (150a-b).

o:n 'ten'; Doğu 4; Güney 7 (166b).

öl- 'to die'; Doğu 5 vd. (125b).

ordu: 1 (ordo:) 'a royal residence, royal camp'; Doğu 8'deki hata için bk. **aksırak**. (203a-b).

ögüz 'river'; *Ertiñ ölgüzig* "the river Ertiñ" Güney 1 (119b).

öñre: 'in the east, eastwards'; 'in front, forwards; formerly'; ayrıca ayrılma ekinden sonra 'before'; *öñre:* 'in the east' Kuzey 6; Güney 7 (189a).

örge:- < **örüg 2;** *orku:n balıklığ beltiri:nte: el örgi:ni:n anta: örgipen étitdim* "I set up the throne of the realm at the junction of the Orkhon and Balıklığ (rivers) and rested there" Güney 10; Clauson kelimenin zarar gördüğünü, ancak -rg-'nin seçilebildiğini, ancak başka bir okuma bulunmadığını belirtir. (226a-b).

Bu fiilin *örgi-* okunması gerektiği hakkındaki ayrıntı için bk. (Aydın, 2021, s. 12).

örğın 'throne' < *örge:-; anta: yayladım örgın anta: yaratıtdım* "I spent the summer there and had (my) throne erected there" Doğu 9; ayrıca Doğu 8 (**étit-**); Güney 10 (**örge:-**) (225b).

Clauson, kelimenin anlamını 'throne' olarak verir. Kelimenin anlamı ve kök biçimi hakkındaki ayrıntı için bk. (Aydın, 2021, s. 7-14).

sakın- (**sa:kın-**) 'to think', 'to think longingly about (something) ya da 'to think anxiously about something, to be worried'; *üç karluk yaolak sakınıp teze: bardı:* "the Three Karluk (tribes) had evil thoughts and deserted me" Kuzey 11 (812b-813a).

sekizinç (sekkizinç) 'eighth'; *sekizinç ay* "in the eighth month" Doğu 5, 6 (823b-824a).

sen 'thou'; *ölmeçi: yitmeçi: sen* "you will not die or get los" Doğu 5 (831b).

sınar: ‘a side’; *berdin sınar* “south of” Doğu 3; *sınarı: boğun içikti: sınarı: b[...]* “half the people surrendered to us and half” (fled to China?) Doğu 6-7 (840b).

sıp ‘a one-year-old colt’; coğrafi ad için bk. **baş 1** (783a).

si:z ‘you’; *siz taşıkıñ* “start out on the campaign” Doğu 10 (860a).

sö:z ‘anything spoken, word, speech, statement’; Batı 5 (**yaz- 2**) (860b).

sukak ‘female gazelle’ <**suk-** ‘thrusting (with its horns)’; Güney 11 (**yul**) (808a).

su:v ‘water’; *suvi: Selenę: ermiş* “their water (river) was the Selenga” Kuzey 2 (783a-b).

sü: 1 ‘army’; *sü ŞU; sü: yorı:dt:* “the army set out” Kuzey 6; [*sü:*] *başı: ben* “I was the [army] commander” Güney (781a-b).

Clauson, her ne kadar Güney deyip satırını belirtmemişse de eksik yazımlı <*sü*> *başı* Batı Ek 1’de bulunmaktadır.

sünüş- <***sün-**; ‘to fight (one another)’; *sünüşdim anta: sançdım* “I fought and routed (them) there” Doğu 1, 3, 4, 6; Güney 5 (842b).

sür- ‘to drive away, to drive on’; *süre:* Güney 2 (844a).

şad *eki: oğlıma: yabğu: şad at bértim* “I gave my two sons the title of yabğu and şad respectively” Doğu 7 (866b).

ta:ğ 1 ‘mountain’; *kömür tağda:* ‘at the Coal Mountain’ Kuzey 8 (463a).

taki:ğu: ‘a domestic fowl’; *takiğu: yulka:* “in the Fowl year” Kuzey 10; Batı 4 (468b).

tapa: ‘towards’; *Çik tapa: yorı:dım* “I marched towards (against) the Çik” Doğu 7; Doğu 10 (**ı:d-**) (435b-436a).

tapiğ ‘service’; [...] *ançıp kelti: eki: kızı:n tapiğ bér [...]* “thus he came and gave(?) me his two daughters to serve me” Batı 4-5 (437a-b).

tarxa:n (?darxa:n) (I gave the Çik people a *totok* (military governor) and) *ışvaras tarxat anta: ançu: lad[ım]* “presented *ışvaras* and *tarxans* so them there” Güney 2 (539b-540a).

taş 1 (?d-) ‘outside’; *içre: ben bulğayı:n temiş taşdındın [...]* “he said “I will cause disturbances at home, and abroad ...””; ... *taşdındın* ‘abroad’ Güney 4 (556b).

ta:ş 2 (?d-) ‘stone’; *bitigim belgü:min anta: yası: taşka: yaratıtdım* “I had my inscription and sign set up there on a smooth stone” Doğu 9-10 (557a-b).

taşık- (?d-) ‘to go out’; (he sent a message saying) *siz taşıkıñ Çikig taşğarıñ ... men taşıkayı:n* “set out and bring out the Çik ... I will set out myself” Doğu 10; Doğu 5; Güney 8 (?) (562a-b).

tavar (d-) ‘livestock’; *türgeş karlukığ* (kuraldıışı *ilgi hâli*) *tavarı:n alıp* “I seized the livestock of the Türgeş and Karluk” (pillaged their dwellings and returned home) Güney 5 (442b).

tavğaç the name of a Turkish tribe transcribed in Chinese *t’o po* (Giles 11,336 9,335; Pulleyblank, Middle Chinese *t’ak bat*); *tavğaç xanı:* “the emperor of China” Batı 3; (I had Bay Balık built on the Selenę: river) *soğdak tavğaçka:* “for the Sogdians and Chinese” Batı 5 (438a-b).

tavişğa:n ‘hare’; *tavişğan yıl* “in the Hare Year” Doğu 8 (447a-b).

tegi: (d-) 'up to, as far as'; *Seleñe:ke: tegi:* "up to the Selenga river" Doğu 4 (477b-478a).

tegre: <*tegir- ' (all) around, surroundings'; [...] *tegresi: eli:* "his surroundings(?) and his realm" Kuzey 2 (485b).

tez- 'to runaway, fly'; *Karluk tapa: tezip kirti:* "he fled in the direction of the karluk and entered (their country ?)" Güney 10; Kuzey 11 (**bar-**) (572a).

tégin (veya **?tégi:n**) 'prince, a son, or grandson, of a ruling *xağan'*; *Ozmiş Tégin xan bolmuş* "Ozmiş Tégin became xan" Kuzey 9 (483a-b).

tér- (d-) 'to bring together, collect, assemble'; *tokuz oğuz boğununun térii: kuvratı: altım* "I collected and assembled my people the Tokuz Oğuz and took (control of) them" Kuzey 5 (529a).

téril- (d-) 'to be collected, assembled'; [*Ta*]yğān *költe: téritim* "I concentrated (my troops) at Lake [*Ta*]yğān" Güney 3; *térilip* Güney 12 (547b).

tıl (d-) 'the tongue, an informer, information, particularly secret information, language'; (my men attacked his skirmishers and) *tıl tutmuş* "captured an informer" Doğu 12 (489b).

tirig (d-) 'living, alive; life'; [*? Kar*]luk *tirigi: barıp* (? so read) *Türgeşke: k[irti:]* "those of the Karluk who survived went and joined(?) the Türgeş" Batı 1 (543b).

tokı- (d-) 'to hit, knock (something)', 'to beat (an enemy)', 'to weave (a fabric)'; *tokı:dım* "I beat" (an enemy) Doğu 6, 8; Güney 2; Batı 3 (467a).

tokıt- (d-) 'to have (something) woven'; Doğu 8 (**çıt**) (467b).

tokku:z (d-): 'nine'; *tokuz* Doğu 3 (474b).

tu:ğ 'a royal emblem'; (I said 'let us start a campaign') *tuğ taşıkār erikli:* "just as the standard was setting out" Doğu 5 (464a).

tuğlığ 'having ... standard(s)'; *üç tuğlığ türkū bođun* 'the Türkū people with three standards' Kuzey 8; Batı 7 (469a).

tur- (? d-) 'to stand, to stand upright, to stand still'; [...] *turup* Güney 6 (529b-530a).

turgur- 1 (d-) 'to raise, lift, rouse' Doğu 2 (**ko:d-**) (541a).

tu:ş (d-) 'equal, equivalent', 'opposite to, facing'; Güney 1 (**arkar**) (558a).

tümen 'ten thousand'; [*ü*]ç *tümen* '30.000' Batı 7; *biñ yunt tümen koñ* "a thousand horses and ten thousand sheep" Batı 9 (?) (507b).

Clauson, Batı 9'daki tanık için Orkun, 1936, s. 182'ye atf yaparak kesin olmadığını belirtir.

tün (d-) 'night'; *kün [...]*miş *tün terilmiş* "by day they [scattered?, and] at night they came together" Doğu 1 (513a).

tüş- (d-) 'to settle (somewhere); to dismount; to retire, withdraw (to somewhere), to fall (off something)'; *yana: түş-* "to withdraw with the intention of settling down"; [...] *evi:me: eki:nti: ay altı: yañı:ka: түşdim* "on the sixth day of the second month I went to my home (to settle down)" Batı 4 (560a).

Clauson *yana түş-* ifadesinin geçtiği yeri yazmamıştır. *Yana түş-* ifadesinin bulunduğu yerler şöyledir: Kuzey 5; Doğu 7; Güney 2, 10; Batı 1.

u:ç 1 (u:c) ‘extremity, end, tip’; [...] *uçı: Seleñeke: tegi: çerig étđi*: “their ... wing disposed its forces up to the Selenga River” Doğu 4 (17b-18a).

u:d- ‘to follow’; *uđu: keliñ* “come and follow me” Doğu 2; (many of them went down the Selenga) *ben Seleñe: keçe: uđu yori:dim* “I crossed the Selenga and marched following them” Doğu 4; ayrıca Doğu 3, 6 (38a-b).

utru: < ***utur-** ‘opposite, facing, against’; *ben utru: yori:d[im]* “I went to meet him” Güney 3 (64a).

üküş: < **ük-** ‘many’; *üküşü:* “many of them” Doğu 4 (118a).

üze: ‘above, on high’; *üze: ... olurıp* Kuzey 3 (280b-281a).

yabğú: [...] *Tay Bilge: Totokığ yabğú: ata:di*: “he nominated Tay Bilge: Totok as *yabğú:*” Kuzey 11-12; ayrıca Doğu 7 (**şad**) (873b).

yada:ğ ‘on foot’; Güney 9 (**keğimlig**) (887a-b).

yağı: (d-) ‘enemy, hostile’; *yağı: [keli]r téđi*: “he said “the enemy are coming”” Doğu 6 (898a-b).

yağıd- (d-) ‘to be, or become, hostile’; *Basmı:l yağığu*: “the Basmıl becoming hostile” Güney 4; ayrıca Doğu 10 (**yara:-**) (899b).

yañı: ‘new’, both concrete and abstract (e.g. of year); **yañı:** ‘one of the first ten days of the monyh’; *[eñ il]ki: ay altı: yañı:ka*: “on the sixth day of the first month” Kuzey 9 (943b).

yapıt- (?d-) *Hapax legomenon*; *ançıp(?) [kö]çgen Soğ[d]ak Tavğaçka: Seleñede: Bay balık yapıtı: bertim* “so I had Bay Balık built on the Selenga for travelling Sogidans and Chinese” Batı 5 (872b).

yaratıt- ‘to have (a memorial stone, etc.) erected’; Doğu 8 (**belgü:**); Doğu 9 (**örgin**); Doğu 9-10 (**taş 2**) (961b-962a).

yaruk 2 ‘light, gleam; bright, shining’; (we fought) *kéçe: yaruk batur erikli*: “in the evening as the light was failing” Doğu 1 (962b).

ya:ş (?ñ-) ‘fresh, moist’; ‘green vegetables’; ‘running with moisture; tears’; ‘fresh every year’ ‘a year of one’s life’; *altı: otuz yaşıma*: “in my 26th year” Kuzey 4 (975b-976a).

yavla:k ‘bad, evil’; *yavlak sakınıp* “contemplating evil” Kuzey 11; *yavlakın üçün* “because of the wickedness” (of certain people) Doğu 5 (876b).

ya:y there is utter confusion in the Turkish languages about the words for ‘spring’ and ‘summer’; *yay anta: yayladım* “I spent the spring (or summer?) there” Batı 8 (980a).

yayla:- ‘to settle (somewhere) for the summer; to spend the summer (somewhere)’; *yayladım* “I spent the summer (there)” Doğu 9; Güney 2; Batı 3(?); ayrıca Batı 8 (**ya:y**) (982a).

yaz- (ya:z-) ‘to make an error or omission’, ‘to lose one’s way; to offend; to sin’; *söziñe: yazmayı:n tedı: y[anıl]m[ayı:n?] tedı:* “he said “I will not offend against or transgress (?) your commands” Batı 5 (983b).

yazı: ‘a broad open plain’; (I routed them) *yazı: kultım* ‘and scattered them’(?) Doğu 4 (984b).

yegen (?yégen) ‘the son of a younger sister or daughter’; [...] *xatun yégeni: Öz Bilge: büi[?ñ]in [...]* “(my) *xatun*’s sister’s son Öz Bilge?” Batı 8 (912b-913a).

yelme: 'reconnoitring patrol'; (just as the standard, i.e. the main body, was starting) *yelme: eri: kelti:* "a man from the reconnoitring patrol came in" Doğu 6; ayrıca Doğu 12 (**bas-**) (929a).

yeme: (?yéme) 'and, also, too'; *yeme:* Doğu 10 (934b).

yégirmi: 'twenty'; *yegirmi:ke:* "on the twentieth" (day of the eleventh month) Güney 11 (915b).

yé:r 'ground; earth (as opposed to sky), land, soil, place'; (we fought ...) *kulim küñim boğuniğ teñri: yer ayu: bérti:* "heaven and earth declared the people to be my servants (Hend.)" Doğu 1-2; *sançduğ yerde:* "in the place where we fought" Batı 7; ayrıca Güney 6, 9 (954a-b).

yét- 'to overtake, catch up with (someone Acc.)'; Doğu 2-3 (**yiçe:**); ayrıca Doğu 1; Güney 8 (884b).

yıl 'year'; *yıl* 'year' (917a).

Clauson, çok sayıda tespit edildiği için kelimenin geçtiği yerleri yazmamış olmalıdır. Örneğin; Kuzey 3, 4, 9, 10, 11, 12; Doğu 7, 8, 8, 8 11, 12, Batı 2, 4 vs.

yılki: 2 'livestock, quadrupeds'; Doğu 2 (**yulı:-**), Doğu 3 (925b-926a).

yıllık 'a period of a year'; (I set up a memorial there) *biñ yıllık tümen künlük* "to last for a thousand years and ten thousand days" Doğu 9 (925a).

yır 1 'the north'; (I spent the winter) *Ötüken irin* "north of the Ötüken (mountain)" Doğu 7; *Kögmen iri:nte:* Doğu 11 (954b).

yiçe: (or **eyiçe:**) < ***yi** ya da ***eyi** + **-çe:** 'as before, as previously'; (I told them to follow and left them; they did not come) *yiçe: értim Burğu:da: yetdim* "I reached them as before and caught up with them at Burğu:" Doğu 2-3; *yiçe: işig küçig bérgil* "give me your services as before" Doğu 5 (882b).

yit- 'to stray, get lost'; (you my people) *öltiñ yitdiñ ... ölmeçi: yitmeçi: sen* "died and got lost ... you will not die or get lost" Doğu 5 (885a).

yo:k 1 'having nothing'; (thereafter the Türkü people) *yok boltı:* Kuzey 10; (the common people) *yok kılmadım* "I did not destroy" Doğu 2 (895b-896a).

yul 'a spring, fountain'; *Kara Buluk öñ[dü]n Sukak Yulı:nda:* "at the Gazelle Spring east of Kara Buluk" Güney 11 (917b-918a).

yulı:- 'to pillage'; *evi:n barkı:n yulkısı:n [y]ulımadım* "I did not pillage their dwellings, property, or livestock" Doğu 2; *evi:n yulı:p* Güney 5 (919b).

yunt (yund) 'horse'; *biñ yunt tümen koñ* 'a thousand horse and ten thousand sheep' Batı 9 (946a-b).

2. Değerlendirme ve Sonuç

Makalede, Uygur Kağanlığı'nın hem satır sayısı hem de içeriği bakımından en değerli yazıtı sayılan Şine Usu hakkında Clauson'un etimolojik sözlüğünde verdiği materyal üzerinde duruldu. Makale iki bölüme ayrılarak birinci bölümde tartışmalı bazı kelime ve kelime grupları ile ilgili Clauson'un teklifleri dikkatlere sunuldu. Özellikle Doğu 8'deki *kasar kurıdın*, Doğu 10'daki *boğuklı:*, Kuzey 6, 7 ile Doğu 6'daki *keyer*, Doğu 5'teki *kü:d (g-):* ve Doğu 4'teki *yöre kelti* okunagelen ibareyi *köre: kelti:* okuma önerisi, önemli ve dikkat çekicidir. İkinci bölümde ise Şine Usu Yazıtı'yla ilgili tüm veriler sıralandı. Clauson'un gerek madde başlarında ve gerekse madde içlerinde bazı yeni

okuma ve anlamlandırma teklifleri sunduğu gözlemlendi. Clauson'un Türk runik külliyatın tümü veya bir bölümünü yayımladığı herhangi bir eseri olmadığı için hazırladığı etimolojik sözlük, zihnindeki tüm fikirlerin yazıya dökülmüş hâli olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan sözlükten elde edilen her bulgu, öteki yazıtlarda olduğu gibi, Uygur Kağanlığı'nın en değerli yazıtı için de yeni okuma ve anlamlandırmalara vesile olacağı kuşkusuzdur. Bir başka not ise özellikle Yenisey yazıtlarıyla ilgili verilerinde açıkça Malov 1952'yi kullandığını belirtmiş olsa da Şine Usu için Ramstedt 1913, Orkun 1936 veya Malov 1959'dan söz etmemiş olması, yazıtla ilgili okuma ve anlamlandırma görüşlerinin tümünün kendi tasarrufu olduğunu söylemeye izin vermektedir.

Kaynaklar

- Aydın, E. (2009). S. Gerard Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Veriler. *Turkish Studies*, 4(4), 93-118.
- Aydın, E. (2011). *Uygur Kağanlığı Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Aydın, E. (2016a). *Eski Türk Yer Adları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Aydın, E. (2016b). Dialectal elements in the vocabulary of the Uyghur Khanate inscriptions. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 69(3), 285-300.
- Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Aydın, E. (2019). Uygur Yazıtlarının Eski Türkçenin Söz Varlığına Katkıları (ed. Ş. Doğan), *Türk Moğol Dil Tarih Kültür Araştırmaları*, İstanbul: Kesit Yayınları, 57-80.
- Aydın, E. (2021). Eski Türk Yazıtlarındaki Örgin Sözcüğü Üzerine. *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, (1), 7-14.
- Aydın, M. (2023). Türkçenin Onomastiğine Katkılar: Uygur Yazıtlarındaki Kişi Adları. *Türkbilig*, 46, 55-86.
- Berta, Á. (2004). *Szavaimat Jól Halljátok, A Türk és Ujgur Rovásírásos Emlékek Kritikai Kiadásá*. Szeged: Jate Press.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.
- Demir, E. (2014). S. Gerard Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Geçen Sağlık ve Tıpla İlgili Kelimeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 131-148.
- Doğan, Ş. (2021). Moğolistan Kültürel Miras Merkezinin Faaliyetleri ve Merkezin Şine Us, Tes, Tariat, 1. Karabalgasun Yazıtları ile İlgili Son Çalışmaları Üzerine. IX. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, C. 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 675-696.
- Kaleli, A. (2020). Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Yer Alan Yeme, İçme ve Mutfakla İlgili Kelimelerin Tasnifi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 101-122.
- Li, Yong-Söng, On *bldgWçlre* in the 3rd line of the south side of the Şine-Usu Inscription. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 66(1), 177-188.
- Malov, S. Ye. (1959). *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti Mongolii i Kirgizii*. Moskva-Leningrad.
- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes, Tariat, Şine Us*. Ankara: Belen Yayıncılık.

- Moriyasu, T. (1999). Site and Inscription of Şine-Usu. T. Moriyasu-A. Ochir (ed.): *Provisional Report of Researches on Historical Sites and Inscriptions in Mongolia from 1996 to 1998*. Osaka: The Society of Central Eurasian Studies Press, 177-195.
- Orkun, H. N. (1936). *Eski Türk Yazıtları I*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (1995). Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 227-229.
- Ölmez, M. (2013). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Ramstedt, G. J. (1913). Zwei Uigurische runeninschriften in der Nord-Mongolei. *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 30(3), 1-63.
- Róna-Tas, A. (1986). Hazar Kavim Adının Tarihi Üzerine Yeni Veriler. (Çev. M. Karakurt). *Türk Kültürü Araştırmaları*, 24(2), 53-63.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, E. (2012). Eski Türkçe Hapakslar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 73-100.
- Uçar, E. (2017). Sir Gerard Clauson'un Sözlüğündeki 'Muhtemel Etimolojiler' Üzerine. *Journal of Old Turkic Studies*, 1(2), 74-90.
- Uçar, E. (2018). Sir Gerard Clauson'un Eski Türk Yazıtları İçin Yaptığı Düzeltmeler Üzerine. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(1), 1-6.

İnternet Kaynakları

https://bitig.kz/show_big.php?fn=copies/13.gif [Erişim tarihi: 10.11.2023].